

VLADIMÍR LIŠKA

ŽENY ČESKÝCH PANOVNÍKŮ

VE FAKTECH, MÝTECH A OTAZNÍCÍCH

- LIBUŠE • LUDMILA • EMMA BURGUNDSKÁ • BOŽENA •
- JITKA SCHWEINFURTSKÁ • KUNHUTA UHERSKÁ • ALŽBĚTA REJČKA •
- ELIŠKA PŘEMYSLOVNA • BLANKA Z VALOIS • ANNA FALCKÁ •
- ANNA SVÍDNICKÁ • ALŽBĚTA POMOŘANSKÁ • JOHANA BAVORSKÁ •
- ŽOFIE BAVORSKÁ • BARBORA CELSKÁ • JOHANA Z ROŽMITÁLU •

LIBUŠE • LUDMILA • EMMA BURGUNDSKÁ • BOŽENA
• JITKA SCHWEINFURTSKÁ • KUNHUTA UHERSKÁ • ALŽBĚTA
REJČKA • ELIŠKA PŘEMYSLOVNA • BLANKA Z VALOIS
• ANNA FALCKÁ • ANNA SVÍDNICKÁ • ALŽBĚTA
POMOŘANSKÁ • JOHANA BAVORSKÁ • ŽOFIE BAVORSKÁ
• BARBORA CELSKÁ • JOHANA Z ROŽMITÁLU

© NAKLADATELSTVÍ XYZ, s. r. o., 2012
© Vladimír Liška, 2012
Photos © Ljuba Vašáková, 2012

ISBN 978-80-7388-654-7

ŽENY
ČESKÝCH PANOVNÍKŮ
VE FAKTECH, MÝTECH A OTAZNÍCÍCH I.

VLADIMÍR LIŠKA

Obsah

PROLOG – Na počátku je Libuše	9
I. Zrození světice (LUDMILA)	23
2. Záhadná královna (EMMA BURGUNDSKÁ)	47
3. Knížecí milostnice (BOŽENA)	55
4. Jménem urozenosti (JITKA SCHWEINFURTSKÁ)	67
5. Romance pro královnu (KUNHUTA UHERSKÁ)	79
6. Být věčně mladá. (ALŽBĚTA REJČKA)	99
7. Žít pro odkaz předků (ELIŠKA PŘEMYSLOVNA)	113
8. Stvořena pro lásku (BLANKA Z VALOIS)	131
9. Ve stínu císaře (ANNA FALCKÁ, ANNA SVÍDNICKÁ, ALŽBĚTA POMOŘANSKÁ)	141
IO. Karlštejnská tragédie (JOHANA BAVORSKÁ)	151
II. Pro pravdu boží (ŽOFIE BAVORSKÁ)	161
I2. Královská podnikatelka (BARBORA CELSKÁ)	179
I3. Královna „dvojího lidu“ (JOHANA Z ROŽMITÁLU)	193
EPILOG – Žena ve středověku	211
Přehled použitých pramenů a literatury	225

Prolog

NA POČÁTKU JE LIBUŠE

Ačkoli je mezi prvními českými panovníky také žena, mytická kněžna Libuše, téma manželek českých knížat a králů stále čeká na zevrubné zpracování. Je samozřejmé, že vliv manželek mohl v mnohém podmiňovat rozhodování mocných manželů, většinou však zůstávaly ve stínu svých protějšků a jen občas se vynořují z toku času jako silné osobnosti, jimž se dařilo významně ovlivňovat osudy Českého království. Ze vzdálenější středověké minulosti se však až na výjimky nedochovaly písemné prameny a do historie vstupovaly pověsti, které si vyprávěl lid. Skutečnost bývala jistě i jiná, často až výrazně odlišná.

Tato kniha je pokusem poukázat na rozdíly mezi tradiční pověstí a historickou skutečností, kterou můžeme odvodit od skutků jejich manželů, záznamů v dobových kronikách či dalších písemnostech.

Začneme s nejstarším a největším národním mýtem české historie, spojeným s předpokládanou existencí ženy, které bylo později dáno jméno Libuše.

Podle naší nejstarší národní mytologie je první českou panovnicí, která se provdala za Lemúzana (Lemúzové – menší slovanský kmen, žijící na severu Čech v okolí řeky Bíliny) Přemysla Oráče a stala se

*Fiktivní portrét kněžny Libuše
v Promptuarii Iconum
Insigniorum z roku 1553*

mytickou pramátí prvního historicky doloženého vládnoucího panovnického rodu v Čechách, tedy Přemyslovců, jejichž dynastie se v čele českého státu prokazatelně udržela více než čtyři století. Pokud bychom chtěli zohlednit i dobu vlád Libušiných a Přemyslových nástupců, museli bychom přičíst sto až sto padesát let s knížaty Nezamyslem, Mnatou, Vojenem, Vnislavem, Křesomyslem, Neklanem a Hostivítem, jejichž výčet uvedl děkan pražské kapituly Kosmas v latinsky psané kronice *Chronica Boemorum* (psána v letech 1119–1125), nejstarším spisu k českým dějinám; historicky však nejsou doloženi.

Ani kněžna Libuše není historicky doloženou osobností a také docela určitě nebyla kněžnou v pozdějším feudálním smyslu slova. To, co o této postavě našeho dávnověku víme, je pouhá legenda. Po praotci Čechovi a po svém otci, soudci Krokovi, byla Libuše třetím vládcem českého kmene a za její sídlo bývá označován pražský Vyšehrad. Ten však byl podle archeologů osídlen až mnohem později.

Pravděpodobněji to byl Libušín, ležící nedaleko dnešního Kladna. V sedmém století zde

Líst z tzv. Fredegarovy kroniky (Historia Francorum). Počátek díla několika autorů v Burgundsku spadá do sedmého století, kronika zaznamenává události v letech 583–768 (Francouzská národní knihovna)

*Kosmas (1045–1125), děkan
pražské kapituly při sv. Vítu,
autor Kroniky české (Chronica
Boemorum), vyobrazený
v opisu Lipské kroniky
ze čtrnáctého století*

skutečně bylo staroslovanské hradiště. Ostatně odtud bylo blíž do Stadice, kde si Libuše vyhlédla budoucího chotě Přemysla Oráče. Pod zbytky libušinského hradiště archeologové objevili stopy po ještě starší osadě, snad ze šestého století, tedy v podstatě z časů, kdy tady měla Libuše působit.

Libušín je vzdálený zhruba patnáct kilometrů od dalšího staroslovanského hradiště, v němž měl žít kníže Krok, který tu prý dokonce založil jakousi školu pohanské magie. Jedná se o Budeč, v sedmém století snad největší hradiště v centrální části Čech. Budeč možná skutečně sloužila jako sídlo prvních českých vládců, než tuto funkci převzalo další mohutné hradiště na Levém Hradci, kterému se navíc mohlo přezdívat Vysoký hrad, tedy Vyšehrad, protože leželo na vysokém ostrohu při levém vltavském břehu. Lze si docela dobře představit, že původní Vyšehrad se nacházel právě tady, na Levém Hradci, a teprve mnohem později, kdy sláva levohradeckého hradiště pohasla, přešlo jméno Vyšehrad na novou lokalitu v Praze, kde první osídlení datují archeologové do druhé poloviny devátého století.

Pokud tedy Libuše žila na Vyšehradě, jak vyprávějí některé pověsti, nemohlo se jednat o Vyšehrad pražský, nýbrž levohradecký. Takže k sedmému století, kdy měla vládnout kněžna

Kostel sv. Klimenta na Levém Hradci

Libuše, můžeme vztahovat pouze hradiště na Libušíně, Budči a Levém Hradci.

Pražský Vyšehrad však mohl mít jiný význam. Podle některých hypotéz zde stával posvátný pohanský okrsek k provozování rituálních obřadů, jichž se při zvláště významných slavnostech účastnili i předáci českého kmene. Tady se mohla konat důležitá shromáždění, doprovázená příslušnými rituálními úkony.

Podobných posvátných pohanských okrsků v Čechách existovala řada, většinu z nich v pozdějších staletích křesťané téměř beze zbytku vymýtili. Zničili pohanské háje a obětiště a na jejich místech postavili křesťanské chrámy, kostely a kaple. Někdejší posvátná místa dávných kultů se stala centry postupující christianizace Čech.

Podobný osud zřejmě stihl i pražský Vyšehrad. Od počátku desátého století se proměňoval v jedno z významných středisek nového křesťanského náboženství a zároveň v sídlo některých již historicky doložených přemyslovských panovníků, odvozujících svůj původ od bájných pramáti Přemyslovců, kněžny Libuše. Ta však mohla mít s pražským Vyšehradem společné jen to, že zde nanejvýš provozovala pohanské rituály.

Nesmíme také zapomínat na to, že Libuše měla dvě starší sestry Tetu a Kazi, v pověstech rovněž představované jako pohanské vědmy. Tato triáda určitě měla symbolizovat staroslovanské pohanství a jeho duchovní tradice, jež přetrvávaly ještě za života kronikáře Kosmy (*1045 – † okolo r. 1125), který o Kazi, Tetě a Libuši v úvodní části *Kroniky české* zanechal první zprávy, pocházející z tehdy známých lidových pověstí.

Libuše, nejmladší ze tří sester, se nakonec chopila vlády. Jak víme z nejstarší latinské legendy o sv. Václavovi (*Kristiánova legenda*; druhá polovina desátého století), Čechy tehdy sužovala jakási epidemie.

Josef Mathauser
(1846–1917): *Kníže
Krok s dcerami Kazi,
Tetou a Libuší*

Možná právě to byl okamžik, který Libuši nahrál, protože kdo jiný měl odvrátit neštěstí, když ne vědma. Kristián však o Libuši nemluví jako o kněžně, dokonce neuvádí ani její jméno, pouze se zmiňuje o „hadačce“, k níž se moudří mužové chodili radit.

Teprve Kosmas hovoří o nástupkyni soudce Kroka a nazve ji Libuší; rozsuzovala nejružnější pře a působila jako uznávaná autorita. Kněžnu z ní učinil až Václav Hájek z Libočan ve své česky psané *Kronice české* z první poloviny šestnáctého století. Jak tedy Libuše vládla?

O tom, jak byl organizován kmen Čechů v sedmém století, kdy měla Libuše s Přemyslem Oráčem panovat, nevíme nic bližšího. Pouze předpokládáme, že kmenové společenství se uvnitř dělilo na menší správní jednotky, tvořené možná většími rodinami (rody), v jejichž čele stáli stařešinové. Ti také tvořili jakousi vůdčí elitu celého kmene na shromážděních, kde se rozhodovalo o podstatných otázkách života všech osadníků.

Pokud je jako kníže první jmenován Přemysl Oráč, můžeme pouze předpokládat, že tento kníže byl první mezi sobě rovnými rodovými předáky českého kmene a jeho postavení bylo závislé na vůli shromáždění stařešinů. Postavení Libuše jako ženy bylo zřejmě komplikovanější, určitě nešlo o vládkyni v pravém slova smyslu, ale o kněžku pohanského kultu, nadanou zvláštními, dnes bychom řekli paranormálními schopnostmi, které z ní činily výraznou duchovní autoritu. Potvrzuje to i Kosmas, za vládkyni Čechů ji však neoznačuje.

Libuše zřejmě působila jako uznávaný arbitr při řešení sporů uvnitř kmenového společenství. Svými věštbami a dalšími rituálními úkony, při nichž se „radila s bohy“, mohla dokonce ovlivňovat rozhodování kmenových předáků i spoluurčovat život celého kmene. Měla prominentní pozici, avšak rozhodně nelze hovořit o tom, že by byla svrchovanou vládkyní. A když se pak její manžel Přemysl Oráč stal prvním českým knížetem, žila v jeho stínu. Jako pohanská vědma však zřejmě dál požívala všeobecné úcty.

Mějme na paměti, že se pohybujeme po tenkém ledě spekulací, hovoříme o bájném období naší historie, ze sedmého století máme totiž k dispozici jedinou historicky relevantní informaci. Tou je zpráva o existenci Sámovy říše, která vznikla někdy kolem roku 623 a rozpadla se po roce 658, kdy zemřel její panovník Sámó, původem francký kupec.

Dodnes bezpečně nevíme, odkud a kam Sámova říše sahala a zda její součástí byly i Čechy, nebo alespoň jejich část. Většina historiků se dnes přiklání k závěru, že jádrem této říše byla jižní Morava a Sámó je prvním doloženým vladařem slovanských kmenů v našem geografickém prostoru.

Že se slovanské kmeny spojily v obranný svaz proti agresivním nájezdům kočovných Avarů, víme díky dochované francké kronice bur-

Josef Mathauser
(1846–1917): *Libuše vítá
Přemysla*

gundského mnicha Fredegara (*Historia Francorum*; psaná od roku 583), která je hlavním pramenem informací o Sámovi a jeho slovanských kmenech, obecně nazývaných Venedové. Zda mezi ně patřil i kmen Čechů, není známo, odborné názory se velmi různí.

Podle jedné hypotézy mohli být Sám a Přemysl Oráč jedna a táž osoba (historici František Palacký, dr. Zástěra aj.), v jedenáctém století mohl tento vladař sloužit Kosmovi jako předobraz knížete Přemysla, období jeho panování se v podstatě krylo s dobou, kdy Libuše s Přemyslem měli vládnout. Tento názor však nemá historické opodstatnění.

Na rozdíl od Sába jsou Přemysl Oráč s Libuší mytické postavy, a jestliže Kosmas znal *Fredegarovu kroniku*, musel by znát i historii Sábova panování. O Sábově říši se však ve své kronice vůbec nezmiňuje.

Je také možné, že v sedmém století neměla Sábova říše na vývoj v české kotlině takřka žádný vliv, neboť území ovládané kmenem

Čechů nebylo součástí Sámova obranného svazu slovanských kmenů. O této říši proto Kosmas nic nesděluje a zabývá se jen Velkomoravskou říší, jejíž mocenský vliv do české kotliny prokazatelně zasahoval.

Protože neexistuje historický důkaz, můžeme usuzovat, že bájná pramáti Přemyslovců neměla se Sámovou říší nic společného a Přemysl Oráč nebyl totožný se Sámem, který podle Fredegara měl dvanáct manželů.

Z historického hlediska je tedy v sedmém století vývoj uvnitř české kotliny tajemným věkem, probleskuje jen zmínka o existenci Sámovy říše, která však do středu Čech zřejmě nezasahovala a její vliv na místní události nebyl žádný, nebo jen zcela okrajový. Sámův obranný val proti avarské rozpínavosti ležel na jihu Moravy a její mocenský osten byl obrácen na východ.

Ani to, že se Sám později střetl s vojskem franckého krále Dagobertha I., jak o tom vypráví Fredegarova kronika, vůbec nemusí znamenat, že tento konflikt zasáhl nějak výrazněji na území středních Čech. Kde se totiž tento střet mezi Franky a Sámovými Slovy, vrcholící roku 631 bitvou u Wogastisburgu, odehrál, nebylo dosud zjištěno. Místo pro Wogastisburg, kde Sám s Dagobertem I. vítěznou bitvu, nebylo dosud bezpečně určeno. Hypotéz je hodně, uvádí se jihozápad či jih Čech, rakouské Štýrsko, Pomohán v Německu, ale také Znojmo či Bratislava.

Vraťme se však k Libuši a jejím sestrám. Všechny tři ženy byly v něčem zcela výjimečné. Kazi byla vynikající léčitelkou, Teta specialistkou na pohanské obřadnictví a Libuše oplývala uměním věštit budoucnost a mívala jasnovidecké vize. Takový obraz nám zanechaly staré pověsti a je zcela zjevné, že šlo o vyškolené vědky či kněžky pohanského kultu.

*Josef Mathauser
(1846–1917):
Libuše věští slávu
Prahy*

Libuše a Přemysl Oráč se museli znát už dříve, ještě když Libuše žila na svém hradišti v Libušíně. Stará pověst, zaznamenaná Kosmou, totiž praví, že Libuše českému poselstvu přesně určila, kam se má pro jejího budoucího chotě vypravit: „Hleďte,“ praví, „hle za oněmi horami“ – a ukázala prstem na hory – „je neveliká řeka Bielina (dnešní Bílina) a na jejím břehu je viděti vesnici, jež slove Stadice...“

Můžeme sice věřit Libušině věsteckému daru i její jasnozřivosti, ale reálnější je předpokládat, že dobře věděla, kde její snoubenec a budoucí český kníže žije. Ukazovat svým poslům České středohoří však z pražského Vyšehradu rozhodně nemohla. Zato z Libušína i Levého Hradce ano, což opět nepřímou potvrzuje, že Levý Hradec mohl být původním „Vyšehradem“, kam se Libuše později přesunula, a toto místo se pravděpodobně stalo i sídlem Přemyslovým.

Představa Přemysla Oráče jako feudálního vladaře je rovněž zavádějící, titul knížete mu byl přiznán až v Kosmových časech. Ve skuteč-

*Josef Václav Myslbek
(1848–1922):
Přemysl s Libuše. Originál,
tvořený v letech 1881–1890,
umístěný u Palackého mostu,
byl zničen při náletu v únoru
1945, kopie sousoší je v parku
u vyšehradské baziliky sv. Petra
a Pavla od roku 1978*

nosti byl Přemysl kmenový vůdce, který předsedal kmenovému shromáždění, tvořenému vladyky jednotlivých rodů a sousedních kmenů, které uznávaly vůdčí roli Čechů. Kolik těchto kmenů však v sedmém století bylo, o tom se můžeme jen dohadovat, nicméně v té době už vznikaly zárodky budoucích kmenových společenství s centrální správou, jako byli například Lučané na Žatecku, Zličané na Kouřimsku, nebo Pšované na Mělnicku. Ve východních Čechách pak sídlili Charváti, z nichž později povstal vládnoucí rod Slavníkovců.

Hovoří se o dvanácti až patnácti slovanských kmenech, jež osídlily českou kotlinu, přesný počet však asi nebudeme znát nikdy. Jisté je pouze to, že roku 844 se vypravilo čtrnáct českých vladyků do Řezna, kde přijali křest. Otázka je, zda se jednalo skutečně o předáky čtrnácti českých kmenů, jak se dlouho tradovalo, nebo šlo jen o vladyky některých z nich. Je to však první historicky doložená reálie o přijetí křesťanství na území české kotliny (na Moravě christianizace probíhala již nejméně půl století).

Byly vysloveny i názory, že si Kosmas pověst o Libuši a Přemyslu Oráčovi vymyslel. Prý proto, aby podle antických vzorů dodal příslušný mytologický lesk vládnoucímu českému přemyslovskému rodu, za jehož historického

zakladatele je považován kníže Bořivoj I., svým způsobem však rovněž tajemná postava naší rané historie.

Je také dost zvláštní, že jméno legendárního praotce Přemysla se v genealogii historických českých knížat do konce dvanáctého století nevyskytuje, ačkoli jsou nazýváni Přemyslovci. V té době nenajdeme jméno Přemysl ani mezi ostatními mužskými členy přemyslovské dynastie. Proč asi? Pouhá náhoda, nebo bylo toto jméno z nějakých důvodů tabu? (Prvním historicky doloženým Přemyslem je až český král Přemysl Otakar I.: *1155 – †1230.)

Ve znojenské rotundě sv. Kateřiny se však nacházejí románské fresky zobrazující genealogii Přemyslovců, která počíná obrazem Libušina poselstva u Přemysla Oráče přesně v dikci pověsti, kterou zaznamenal Kosmas ve své kronice. Vznik fresek je datován k roku 1134, kdy Přemyslovec Kunrát II. Znojemský (†1150), prasynovec prvního českého krále Vratislava II. (vládl 1054–1092), nechal rotundu opravit a dochovaný dedikační nápis říká, že byl druhým obnovitelem rotundy.

Kdo však byl zakladatelem této stavby? A nebyly fresky v rotundě ve dvanáctém století také restaurovány, obdobně jako celý objekt? Pokud ano, byl by to důkaz, že pověst o Libuši a Přemyslovi byla známa už předtím, než ji zapsal kronikář Kosmas, který zemřel devět let před dokončením oprav znojenské rotundy.

Ale i kdyby fresky pocházely opravdu až z časů vlády Kunráta Znojemského, jak tvrdí historici, je jisté, že pověst o Libuši a Přemyslu Oráčovi musela být v té době u nás známá. Možná ani Kunrát II., tento „druhý obnovitel“ rotundy sv. Kateřiny, nepovažoval pověst o Přemyslu Oráčovi a Libuši jen za vymyšlený příběh, ale za dávno historickou skutečnost, podobně jako Kosmas, který ji ve své kronice zaznamenal, ale s největší pravděpodobností nebyl tvůrcem tohoto příběhu.

Pověst byla nepochybně už tehdy jedním z velkých českých mýtů, sahala do hloubi naší předkřesťanské éry. Zároveň se mýtus stal oslavou vládnoucího přemyslovského rodu i slovanských tradic, včetně tradic velkomoravských, z nichž se počátkem desátého století probouzelo povědomí české státnosti, dovršené za vlády prvních historicky doložených českých knížat v průběhu dalších desetiletí.

V těch časech vystupuje do popředí další výrazná ženská osobnost, považovaná se svým manželem, knížetem Bořivojem I. († 894), za skutečnou spoluzakladatelku raně feudálního českého státu a historických Přemyslovců. Prokazatelně jí náležel titul kněžny a stala se první i českou světicí. Jmenovala se Ludmila a její život ukončila mocenská aféra, která vyústila v brutální vraždu. Tragický skon kněžny Ludmily lze dokonce považovat za první historicky doloženou a politicky motivovanou nájemní vraždu v našich dějinách. Událost je navíc spojená s řadou otazníků, na něž historici dosud hledají odpovědi.